

СОЦІАЛЬНО- ТРУДОВІ ПРОБЛЕМИ

УДК 338.242.4.025.2:338.43

О.В. ОЛЬШАНСЬКА,
д.е.н., доцент, завідувач кафедри регіональної економіки,
Київський національний економічний університет ім. Вадима Гетьмана,
О.О. ЄРАНКІН,
д.е.н., професор кафедри економіки агропромислових формувань,
Київський національний економічний університет ім. Вадима Гетьмана

Напрями вдосконалення механізму державного регулювання у сфері агросоціальних відносин

У статті розкрито сучасний стан розвитку агросоціальних відносин, які впливають на економічні можливості соціальних і екологічних перетворень у селах. Обґрунтовано необхідність та основні напрями збалансування подальшого розвитку агропромислової сфери і соціального середовища сільських поселень, вдосконалення державного регулювання у сфері агросоціальних відносин з метою забезпечення їх збалансованості, взаємодії та взаємообумовленості.

Ключові слова: агропромисловий комплекс, соціальна сфера, агросоціальні відносини, державне регулювання, збалансованість.

А.В. ОЛЬШАНСКАЯ,
д.э.н., доцент, заведующий кафедрой региональной экономики,
Киевский национальный экономический университет им. Вадима Гетьмана,
А.А. ЕРАНКИН,
д.э.н., профессор кафедры экономики агропромышленных формирований,
Киевский национальный экономический университет им. Вадима Гетьмана

Направления усовершенствования механизма государственного регулирувания в сфере агросоциальных отношений

В статье раскрывается современное состояние развития агросоциальных отношений, которые влияют на экономические возможности социальных и экологических преобразований в селах. Обоснована необходимость и основные направления сбалансирования дальнейшего развития агропромышленной сферы и социальной среды сельских поселений, усовершенствования механизма государственного регулирования в сфере агросоциальных отношений с целью обеспечения их сбалансированности, взаимодействия и взаимообусловленности.

Ключевые слова: агропромышленный комплекс, социальная сфера, агросоциальные отношения, государственное регулирование, сбалансированность.

O.V. OLSHANSKA,
doctor of economics sciences, associate professor, Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman,
O.O. YERANKIN,
doctor of economics sciences, professor, Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman

Directions of improvement of the mechanism of state regulation in the sphere of agrosocial relations

The article deals with the current state of development of agrosocial relations that affect the economic opportunities of social and environmental transformation in rural areas. It is substantiated the necessity and the main directions of further

development of the balance of agroindustrial sphere and the social environment of rural settlements, the improvement of the mechanism of state regulation of agrosocial relations in order to ensure their balance, interaction and interdependence.

Keywords: *agroindustrial complex, social sphere, agrosocial relations, state regulation, balance.*

Проблеми ефективного функціонування соціальної системи сільської місцевості, які стосуються зайнятості сільського населення за місцем проживання, оплати праці, поліпшення демографічної ситуації, удосконалення системи розселення та інших питань, як і поліпшення екологічних умов проживання населення та збереження природної продуктивності земель, можуть бути успішно розв'язані лише в межах об'єктивних економічних законів розвитку сільськогосподарського виробництва, від прогресу якого залежать економічні можливості соціальних і екологічних перетворень у селах. При цьому треба врахувати пріоритетність продовольчих інтересів суспільства та окремих громадян, що свідчить про те, що функція держави об'єктивно необхідна. Державна аграрна політика має формуватися з урахуванням переваг і недоліків великотоварного і дрібнотоварного виробництва продукції, особливостей регіональних, національних і глобальних ринків продовольства, збалансованості корпоративних і суспільних інтересів виробників агропродовольства, наявної цінової політики і соціальної захищеності всіх верств населення України.

Постановка проблеми. Суспільна організація діяльності сільськогосподарського виробництва, яка передбачає створення сприятливих умов для економічного зростання, розв'язання соціальних та екологічних проблем жителів сільської місцевості, для яких сільськогосподарська діяльність є провідною галуззю матеріального виробництва, вимагає складного механізму державного, регіонального і місцевого регулювання системи відносин поточного й стратегічного значення. Складність проблеми полягає в тому, що підприємницька діяльність у ринкових умовах є активним і динамічним чинником досягнення ключової її мети – отримання прибутку. Самостійно така діяльність не може бути регулятором соціально–економічного розвитку як безпосередньо неприбуткової діяльності. Збалансувати виробничу діяльність агротоваровиробників із соціальними і екологічними процесами може і зобов'язана держава шляхом прийняття відповідних нормативно–правових актів. Вони формують систему агровиробничих та агросоціальних відносин як у процесі сільськогосподарської діяльності, так і у взаємозв'язаній з нею соціальній та екологічній сферах як єдиному комплексі взаємодії суспільства та природи.

Аналіз досліджень та публікацій з проблеми. Теоретичним та прикладним проблемам вдосконалення агровиробничих відносин присвячено праці багатьох вітчизняних та зарубіжних учених–економістів: Е.Б. Алаєва, І.К. Бистрякова, О.М. Бородіної, П.П. Борщевського, П.В. Ковалю, М.Ф. Кропивка, В.І. Куценко, А.С. Лисецького, М.М. Паламарчука, І.В. Прокопи, П.Т. Саблука, М.І. Фащевського, Л.О. Шепотько, В.В. Юрчишина та ін.

Проте сьогодні для аграрних відносин характерними є не лише економічні функції, а й соціальні, екологічні та організаційно–управлінські, які впливають на суспільний розвиток громади сільської місцевості в цілому. Питання визначення шляхів подальшого збалансування розвитку агропромис-

лової сфери і соціального середовища сільських поселень, вдосконалення державного регулювання у сфері агросоціальних відносин із метою забезпечення їх збалансованості, взаємодії та взаємообумовленості залишаються недостатньо вивченими та потребують ґрунтовного аналізу та оцінки.

Мета статті. Виявлення основних проблем збалансованості розвитку агросоціальних відносин та пошук шляхів удосконалення механізму державного регулювання в аграрній та соціальній сферах України.

Виклад основного матеріалу. Головними суб'єктами агровиробничої і агросоціальної діяльності в Україні є агропідприємства та господарства населення. Цільова функція агропідприємств – виробництво продукції, її збут і отримання прибутку. Господарства населення більшою мірою зорієнтовані на самозабезпечення продовольством і частково – на виробництво продукції для продажу й отримання прибутку, тому соціальна система села функціонує в певній сфері економічних відносин – аграрних. Соціальна діяльність значною мірою зумовлена функціонуванням аграрної економічної системи. Водночас соціальна діяльність забезпечує функціонування аграрної. Ефективне, тобто корисне як для агропідприємств, так і для населення, функціонування цієї системи вимагає певної збалансованості і пропорційності. Для цього необхідне узгодження видів і сфер діяльності товаровиробників, забезпечення стабільного як економічного, так і соціального його зростання.

Як свідчать аналітичні дані та відзначають науковці, становлення аграрного сектору економіки на першому етапі його трансформації (1991–1999) не тільки не дало бажаних результатів, а призвело до значного спаду виробництва і занепаду села. Основною причиною було недосконале або відсутнє з ряду питань законодавство в аграрній сфері або невиконання прийнятих рішень. Це стосується механізмів функціонування аграрного сектору економіки в умовах нової моделі господарювання, в основному сільськогосподарських підприємств, обсяги виробництва продукції яких знизилися в кілька разів. Господарства населення, які виробляли продукцію найбільше для самозабезпечення, зуміли утримати рівень виробництва, який був до періоду трансформаційних процесів.

За таких умов особливої уваги заслуговують проблеми соціального розвитку села і агропромислового комплексу країни. Тому наприкінці 1990 року був прийнятий Закон України «Про пріоритетність соціального розвитку села агропромислового комплексу в народному господарстві» [1] (далі – Закон). З певними змінами і доповненнями в 1992, 1993, 1994, 1997 та 2000 роках він зараз є основоположним загальнодержавним механізмом розвитку соціальної сфери села та агропромислового комплексу в Україні. Його пріоритетність полягала і полягає сьогодні в тому, що необхідно розв'язати дві взаємозумовлені проблеми – забезпечити виробництво продовольства для населення країни в умовах докорінної трансформації агроекономічних відносин, з одного боку, і виняткової значимості цієї трансформації для забезпечення життєдіяльності понад третини сільського населення

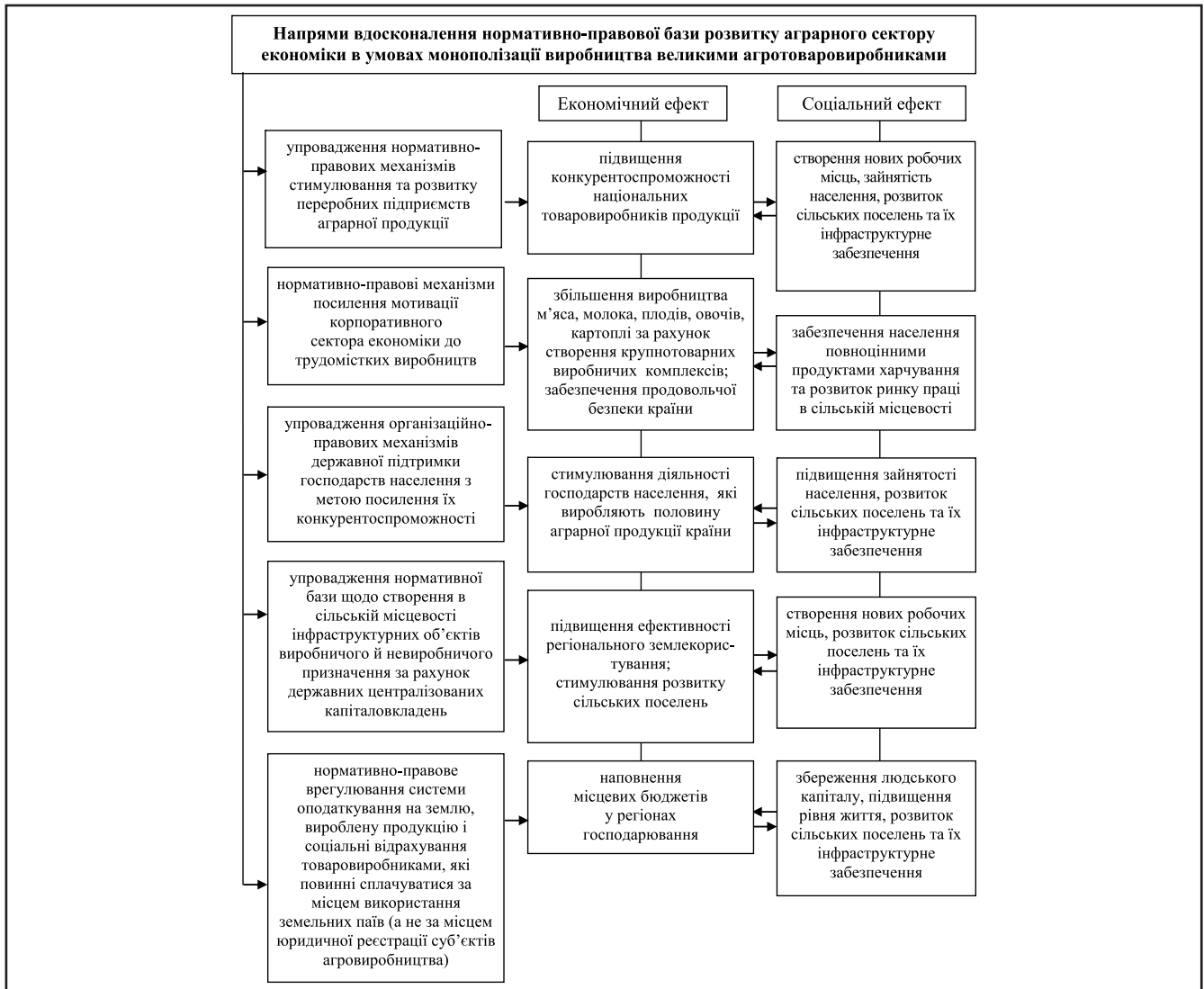
країни – з іншого. Це разом посилює потребу у величезному обсязі нових механізмів і нормативно-правової бази.

Указ Президента України «Про невідкладні заходи щодо прискорення реформування аграрного сектора економіки» (1999) відкрив додаткові можливості реформування аграрної системи. З'явилися суб'єкти аграрної діяльності різних організаційно-правових форм господарювання, серед яких найбільшу частку за чисельністю становили фермерські господарства. Чітко виокремився корпоративний сектор аграрної економіки – сільськогосподарські підприємства. Такий розподіл суб'єктів аграрного виробництва існує й зараз, результати їх діяльності статистично обліковуються й аналізуються. В останній період (після 2004 року) отримали розвиток нові організаційні форми аграрної (агропромислової) діяльності – агрохолдинги (агропромхолдинги). Це великі товаровиробники аграрної (чи агропромислової) продукції зі специфічною вертикально інтегрованою організацією виробничого процесу від первинної ланки – посівів культур – до реалізації товарної продукції й отримання прибутку. Це високоефективні великотоварні виробники конкурентної продукції на внутрішньому та зовнішньому ринках, організа-

ція діяльності яких базується на новітній технології, високому технічному оснащенні з низькою часткою трудозатрат. Їхні конкурентні переваги в окремих, насамперед експортно орієнтованих, виробництвах рослинницької продукції (пшениця, соняшник, соя, ріпак, цукрові буряки), а також тваринницької продукції (м'ясо птиці) монополюють високі. Це спричиняє витіснення з аграрного ринку дрібних товаровиробників. Земельні банки таких агроформувань становлять сотні тисяч гектарів орної землі, яка є фактично паями (частками) селян.

У зазначених умовах нагальним стає подальше удосконалення нормативно-правової бази розвитку аграрного сектора економіки, що зумовлене економічними мотивами – монополізацією виробництва крупними агротоваровиробниками конкурентоспроможних на зовнішніх ринках видів продукції, яка є ще й ґрунтовиснажувальною. На рис. 1 відображено напрями подальшого вдосконалення нормативно-правової бази розвитку аграрного сектора економіки в умовах монополізації виробництва крупними агротоваровиробниками та отримані в результаті їх впровадження економічний та соціальний ефекти.

Необхідно закласти в чинні або нові закони механізми, які спонукатимуть розвиток в Україні переробних підприємств,

Рисунок 1. Напрями удосконалення нормативно-правової бази розвитку аграрного сектора економіки в умовах монополізації виробництва великими агротоваровиробниками

СОЦІАЛЬНО-ТРУДОВІ ПРОБЛЕМИ

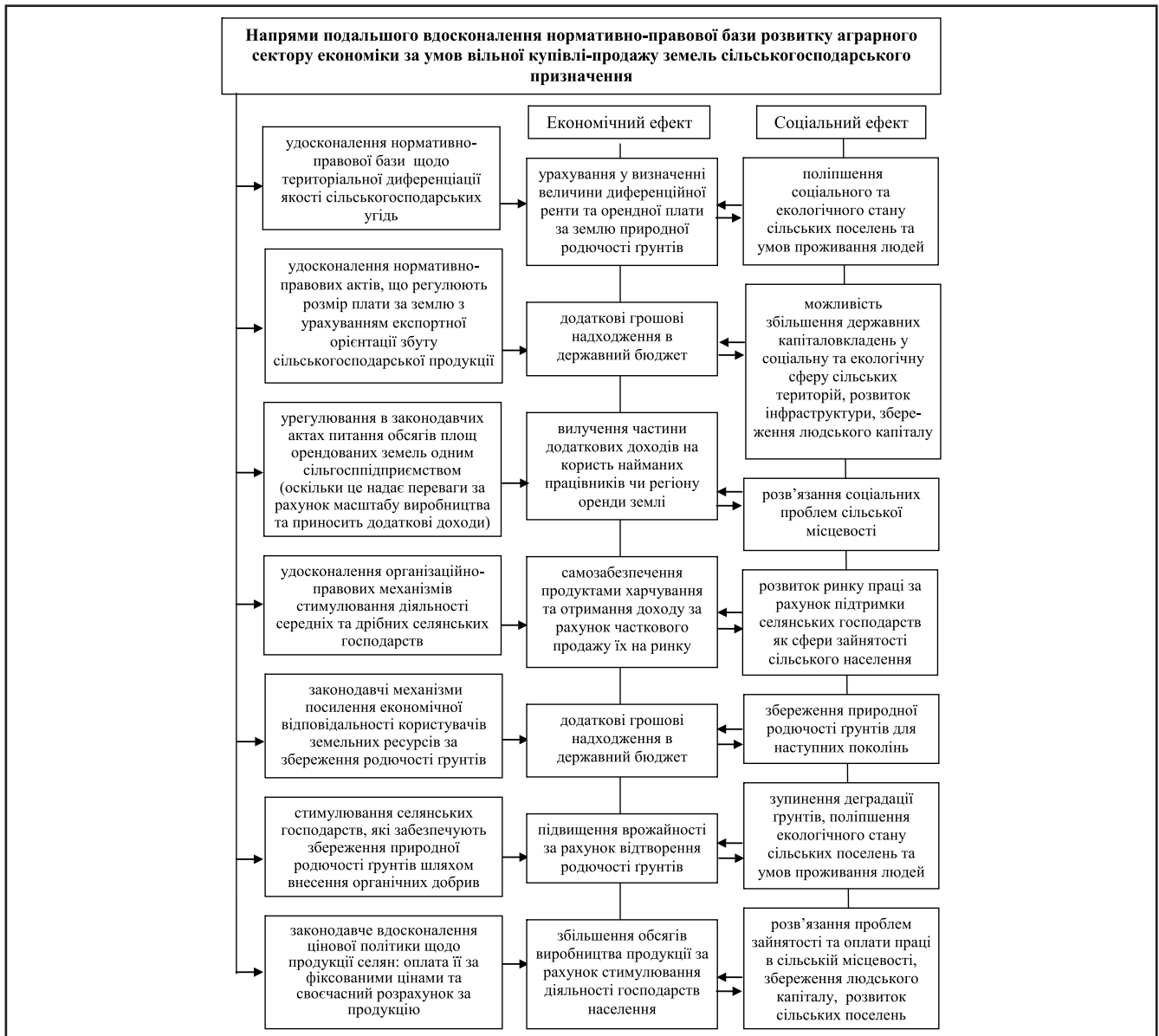
що позитивно вплине і на ринок праці. Потребує більшої уваги корпоративного сектору економіки виробництво плодів, овочів, картоплі, які зараз виробляють переважно господарства населення. Низький рівень участі сільськогосподарських підприємств і у виробництві молока та м'яса у зв'язку з нерозвинутістю великотоварних тваринницьких комплексів.

Окремі організаційно-правові механізми повинні стосуватися діяльності і господарств населення, які сьогодні виробляють у цілому близько половини аграрної продукції країни. Ці господарства позбавлені крупної державної підтримки. Окремі доплати в галузі тваринництва малоефективні. Не реалізовані завдання, передбачені Законом ще в 1990 році, які стосуються створення в сільській місцевості інфраструктурних об'єктів виробничого й невиробничого призначення за рахунок державних централізованих капіталовкладень. Цим Законом був визначений і головний розпорядник цільових державних капіталовкладень – органи місцевого й регіонального самоврядування та місцеві організації, які несуть відповід-

дальність за цільове та ефективне використання коштів. Така нормативна база неодмінно повинна враховувати регіональні особливості землекористування, зважаючи на їх цінність як загальнонаціонального багатства, зайнятість сільського населення, динаміку його міграції, природний приріст людського капіталу, трудонадлишковість чи дефіцитність регіонів.

Окрема група питань, які вимагають нормативно-правового врегулювання, стосується податків на землю, вироблену продукцію і соціальних відрахувань товаровиробниками, які повинні сплачуватися за місцем використання земельних паїв, тобто до сільрад, а не за місцем юридичної реєстрації суб'єктів агровиробництва – у великих містах України, де не ведеться сільськогосподарська діяльність.

Новий етап аграрної реформи розпочнеться в разі вільної купівлі-продажу земель сільськогосподарського призначення. Загострення світової продовольчої кризи, зростання цін на продукти харчування, а також високий конкурентний потенціал аграрного ринку України зумовлює високу прива-

Рисунок 2. Напрями подальшого вдосконалення нормативно-правової бази розвитку аграрного сектору економіки за умов вільної купівлі-продажу земель сільськогосподарського призначення

близькість для вітчизняних і зарубіжних інвесторів. Це вимагає особливо прискіпливого ставлення до розроблення законодавчої бази, конкретизації та оновлення нормативно-правових актів з урахуванням необхідності забезпечення в таких умовах стабільного економічного розвитку сільських територій та соціального захисту сільського населення (рис. 2).

Особлива увага в удосконаленні нормативно-правових актів має приділятися територіальній диференціації якості сільськогосподарських угідь. Адже від цього залежить величина диференційної ренти, оскільки існує різна природна родючість ґрунтів. Це має враховуватися і в диференціації орендної плати за землю. Оскільки великі товаровиробники мають експортну орієнтацію збуту продукції, де грошова оцінка земель значно вища, ніж в Україні, це необхідно включати до розміру плати за землю.

Заслугує вивчення і врахування в законодавчих актах питання обсягів площ орендованих земель одним сільгосп-підприємством. В Україні є випадки, коли вони сягають понад 500 тис. га. Така велика концентрація земель у розпорядженні одного землекористувача надає йому переваги за рахунок масштабу виробництва, а отже приносить додаткові доходи. Вилучення частини цих доходів на користь найманих працівників чи регіону оренди землі сприятиме розв'язанню соціальних проблем сільської місцевості. Ураховуючи те, що виникає значна економія витрат і за рахунок вертикальної та горизонтальної інтеграції всіх ланок виробництва продукції, що значно зменшує витрати на одиницю продукції, це сприяє зростанню доходності виробництва. Забезпечується високий рівень рентабельності агровиробництва.

Водночас у селянських господарствах, на відміну від великих товаровиробників, де для підвищення урожаю використовуються головним чином мінеральні добрива, дрібні товаровиробники орієнтуються насамперед на внесення органічних добрив. Очевидно, у законодавчому механізмі необхідно посилити економічну відповідальність користувачів земельних ресурсів за збереження родючості ґрунтів і відповідне стимулювання селянських господарств, які завдяки комплексному веденню господарства – рослинництва та тваринництва – забезпечують збереження природної родючості ґрунтів шляхом внесення органічних добрив. Цим самим вони беруть безпосередню участь у вирішенні одного з найбільш актуальних завдань аграрного виробництва – зупинення деградації та збільшення відтворення родючості ґрунтів.

Для успішного ведення домашнього господарства необхідно законодавчо вдосконалити цінову політику щодо продукції селян, оплату заготівельниками м'яса, молока, пшениці, картоплі та іншої продукції за фіксованими цінами і своєчасний розрахунок за продукцію. Це стимулювало б діяльність господарств населення. Необхідно вирішити питання паритету цін на промислову й сільськогосподарську продукцію, оскільки для купівлі сільськогосподарської техніки селянам необхідно витратити стільки коштів, які можна заробити лише за кілька років. Необхідно законодавчо передбачити і часткове відшкодування державою вартості купленої селянами чи фермерами техніки, зокрема й високоефективної імпоротної. Заслугує на увагу і удосконалення механізму кредитування селянських господарств під прийнятні для них відсотки, підвищення реальної ролі міс-

цевого самоврядування в підтримці діяльності селянських господарств.

Висновки

Отже, безперечно є необхідність оптимізації аграрного виробництва та законодавчо-нормативного її регулювання. Вимагає змін і доповнень законодавство з питань пріоритетності соціального розвитку села та агропромислового комплексу в господарстві країни, оскільки, як свідчить аналіз, визначені раніше завдання в окремих сферах не досягнуті. Це стосується виробництва продукції, особливо тваринного походження, оптимізації структури виробництва продукції рослинництва та тваринництва, діяльності крупних товаровиробників продукції рослинництва. Монополізація виробництва окремих видів продукції рослинництва призвела до витіснення з аграрного ринку дрібних товаровиробників. Це викликає необхідність у нових правових механізмах, які б спонукали збалансований розвиток рослинництва та тваринництва, збільшення частки виробництва молока і м'яса великими товаровиробниками.

У законодавчих механізмах необхідно посилити економічну відповідальність користувачів земельних ресурсів за збереження родючості ґрунтів і відповідне стимулювання селянських господарств. Особливо законодавчо врегулювати цінову політику на продукцію, яку селяни здають заготівельним організаціям, своєчасний розрахунок за неї. Невідкладними є питання нормативно-правового регулювання податку на землю, вироблену продукцію, соціальних відрахувань товаровиробників за місцем використання земельних паїв, а не за місцем реєстрації суб'єктів агровиробництва в містах.

Особливої уваги заслуговує питання законодавчого врегулювання обсягів площ орендованих земель в одному регіоні. Практика свідчить про велику асиметрію масштабів оренди земельних площ окремими агроформуваннями в регіоні, що забезпечує отримання додаткової монопольної ренти.

Кінцевою метою вдосконалення механізму державного регулювання у сфері агросоціальних відносин має бути створення сприятливих умов для економічної діяльності суб'єктів підприємництва і на цій основі – підвищення рівня і якості життя сільського населення.

Список використаних джерел

1. Закон України «Про пріоритетність соціального розвитку села та агропромислового комплексу в народному господарстві»: за станом на 10.06.2012 [Електрон. ресурс] / Верховна Рада України. – Офіц. вид. – Відомості Верховної Ради України. – 1990. – №45. – Ст. 602. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/400-12>
2. Прокопа І.В., Беркута Т.В. Господарства населення в сучасному аграрному виробництві і сільському розвитку / Прокопа І.В., Беркута Т.В. – К.: Ін-т екон. та прогнозув. НАН України, 2011. – 240 с.
3. Системно-комплексне оцінювання потенціалу сталого розвитку України / О.М. Алимов, В.В. Микитенко, І.М. Лицур, І.В. Драган, В.Ю. Худолей, О.О. Демешок, О.С. Гребенюк. – К.: Державна установа «Інститут економіки природокористування та сталого розвитку НАН України», 2013. – 88 с.
4. Українська модель аграрного розвитку та її соціоекономічна переорієнтація: наук. доп. / [О.М. Бородіна, В.М. Геєць, А.О. Гугоров та ін.]; за ред. В.М. Гейця, О.М. Бородіної, І.В. Прокопи; НАН України, Інститут економіки та прогнозування. – К., 2012. – 56 с.